

Recenzja książki ks. Tomasza Gwoździewicza, *Sieroctwo jako problem społeczny i moralny*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2020, 260 ss.

Przedsięwzięcia naukowe mogą mieć różnorodny charakter i przedstawiać się w rozmaitych postaciach. Dzieje się to również dlatego, że dynamika świata wyraża się w wielorakiej postaci i na różne sposoby. Dlatego niekiedy przejawia się ona bardziej jako kłopotliwy nieporządek niż zharmonizowany system czy tym bardziej organizm. Stąd potrzebne stają się umiejętności i skłonności, by owym wspomnianym nieporządkiem jakoś zarządzać¹. Społeczeństwo wyrazić można bardziej w kategoriach stawania się niż w jakichś statycznych postaciach. Jego dynamiczna konstytucja to efekt przede wszystkim podejmowanych działań w konfiguracjach indywidualnych i zbiorowych². Także problemy, które wciąż wyłaniają się w nowych i dawnych postaciach, są tego skutkiem.

Monografia Tomasza Gwoździewicza zatytułowana *Sieroctwo jako problem społeczny i moralny*, opublikowana w Wydawnictwie Księgarnia św. Jacka w Katowicach, to udana próba zmierzenia się z opisem, wyjaśnieniem, ale także nakreśleniem intuicji możliwej przemiany zjawiska sieroctwa, zawiera postulatory w odniesieniu do zaradzania mu i do kreślenia scenariuszy takich przedsięwzięć, które mogłyby zmienić trudne oblicze społeczeństwa, je metamorfizować. Pisałem w niedawno opublikowanym opracowaniu: „Metamorfoza jako wypadkowa świadectwa ludzi moralnie dobrych – sprawiedliwych – ma swoje podwaliny w przekonaniu, iż zupełne wyrugowanie i wyeliminowanie niesprawiedliwości ze świata społecznego nie znajduje realnego uzasadnienia, lecz wykorzystanie jej do metamorficznej odmiany – choćby niewielkiej i niekoniecznie spektakularnej – jawi się jako możliwa”³.

Autor mierzy się z zagadnieniem sieroctwa, które ma szeroki i wielodyscyplinarny charakter, a także – głównie ze względu na ulokowanie pracy ba-

¹ V. Cotesta, *Sociologia del mondo globale*, Torino 2010, s. 6.

² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, nowe poszerzone wydanie, Kraków 2012, s. 512.

³ P. Prüfer, *Metamorfoza społeczeństwa. Zarys teorii maturacjonizmu linearno-cyklicznego*, Warszawa 2020, s. 413.

dawczo-analitycznej w kontekście teologicznym – wykorzystuje wielorakie metody, sposoby konceptualizacji i operacjonalizacji. Problemem sieroctwa zajmują się nauki o charakterze aksjonormatywnym, ale i takie, które posługują się metodami i sposobami ukierunkowanymi na „wolność od wartościowania”⁴ oraz „obiektywność poznania”⁵ (np. socjologia). W niniejszej pracy jest miejsce dla jednej i drugiej perspektywy, przy czym sam dyskurs ma charakter zasadniczo normatywny (jest także ukierunkowany na rozwiązania praktyczne, w tym zwłaszcza duszpasterskie). Sięganie po źródła i opracowania z zakresu pedagogiki, socjologii, pracy społecznej czy w ogóle do nauk społecznych, daje podstawy do tego, by analiza ułożona w horyzoncie teologicznym nie była osadzona w próżni. Wartością nie do przecenienia jest rzetelna, wręcz drobiazgowa analiza zagadnienia sieroctwa w odniesieniu do kontekstu biblijnego. Ponadto, należy zaznaczyć, że układ i struktura pracy są przejrzyste i logiczne. Język prowadzonego dyskursu nie budzi zastrzeżeń, jest bowiem zrozumiały i trafnie opisuje podejmowany szczegółowo element zagadnienia. Zarówno więc w całości, jak i w poszczególnych częściach pracy, autor wykazuje się dużym poziomem dojrzałości naukowej.

Po tych syntetycznych uwagach należałoby przyjrzeć się treściom monografii z jej poszczególnych części, by zarówno poinformować czytelnika o tym, z czym może się spotkać podczas lektury, jak również, aby podjąć – choćby w odniesieniu do niektórych tylko wątków – skromną interpretację (przeprowadzenie takowej w szerszej formule jest niemożliwe ze względu na ograniczenia związane ze strukturą tekstu recenzyjnego).

Monografia skomponowana jest z pięciu rozdziałów, które poprzedza wstęp i wieńczy zakończenie. Odpowiednio w poszczególnych częściach omawiane są kwestie związane z rodziną, typologią zjawiska sieroctwa, jego genezą i następstwami, propozycjami rozwiązań problemu oraz *stricte* duszpasterskim sposobem wychodzenia naprzeciw zjawisku, z podejmowaniem wyzwań pastoralnych w tej kwestii.

Pierwszy rozdział jest udaną próbą uporządkowania oraz wyeksplikowania głównych treści dotyczących rodziny oraz jej fundamentalnej roli w rozwoju człowieka. Autor dokonuje analizy rodziny w horyzoncie teologicznym, posługując się pojęciami, które pozwalają na jej koncepcyjną i funkcjonalną waloryzację (np. „komunia rodzinna”, „wspólnota”, „kultura życia”). Ważnym wątkiem w tej części pracy jest wyartykułowanie funkcji rodziny. Nie jest to jednak zawężona do czysto socjologicznej idei (funkcjonalizmu strukturalne-

⁴ Zob. M. Weber, «Wolność od wartościowania» – jej sens w naukach socjologicznych i ekonomicznych, tłum. M. Holona, w: tenże, *Racjonalność, władza, odczarowanie*, Poznań 2011, s. 193-240.

⁵ Zob. M. Weber, *Obiektywność poznania w naukach społecznych*, tłum. M. Skwieciński, w: *Klasyczne teorie socjologiczne. Wybór tekstów*, red. P. Śpiewak, Warszawa 2008, s. 124-161.

go)⁶ diagnoza i deskrypcja. Podkreśla się wyraźnie, że rodzina jest podstawowym środowiskiem i odniesieniem dla człowieka w zaspokajaniu wielorakich jego potrzeb. Kwestia zostaje rozwinięta w dalszej części dyskursu, kiedy to autor wskazuje na relacyjny charakter życia wewnątrzrodzinnego, na relację pomiędzy dziećmi a rodzicami. Relacyjność to jedna z zasadniczych idei towarzyszących niektórym badaczom życia społecznego, kiedy to nie tylko bierze się pod uwagę relacyjność wyłaniającą się z małych grup społecznych, ale także gdy postrzega się cały byt społeczny w takim horyzoncie (społeczeństwo nie tylko zbudowane jest z relacji, lecz jest relacją – jak twierdzi włoski badacz Pierpaolo Donati⁷). Tomasz Gwoździewicz wykorzystuje do omówienia tej kwestii nie tylko dostępną literaturę z nauk teologicznych i społecznych, ale także przywołuje niekiedy wyniki z badań empirycznych przeprowadzonych w środowiskach rodzinnych.

Drugi rozdział jest już ścisłym opracowaniem ukierunkowanym na problematykę sieroctwa. Pośród różnic terminologicznych i koncepcyjnych autorowi udaje się sprecyzować zjawisko, określając je zasadniczo jako efekt utraty rodziców przez dziecko. Jak się okazuje, sieroctwo ma „różne oblicza”, można więc mówić o sieroctwie społecznym (utajonym, emocjonalnym, emigracyjnym, wojennym, ekologicznym), ale także duchowym, rodzinnym czy naturalnym. Imponującą wręcz pracą wykazał się autor podczas szczegółowej analizy tekstów Biblii, by z niej wydobyć elementy opisujące zjawisko sieroctwa. Równie interesująco i dość wyczerpująco przedstawiają się analizy zjawiska sieroctwa w ujęciu retrospektywnym, historycznym czy – można by stwierdzić – „dziejowym”. W różnych częściach świata, w różnych cywilizacjach i kulturach, w różnorodny sposób próbuje się zaradzać najbardziej newralgicznym problemom. Przypomnijmy za Shmuelem N. Eisenstadtem, że rozmaite struktury, instytucje, społeczności „znamionują różne wzorce organizacji, ciągłości i zmiany”⁸. W monografii ks. Tomasza Gwoździewicza omówione zostaje nie tylko samo zjawisko sieroctwa, ale również wszelkiego rodzaju instytucje i działania, których celem w przeszłości było zaradzenie temu problemowi.

Trzeci rozdział jest próbą zmierzenia się z różnorodnością i złożonością przyczyn oraz konsekwencji zjawiska sieroctwa. Jako socjologa cieszy mnie stwierdzenie, że przyczyny mają zarówno charakter mikrospołeczny, jak i makrospołeczny (s. 103). Obserwacja życia społecznego wydaje się wyraźnie podpowiadać, że ani w jednej, ani tym bardziej w drugiej perspektywie nie można odnaleźć kompletnego i wyczerpującego wyjaśnienia problemów. Z pewnością uwarunkowania społeczno-kulturowe odgrywają zasadniczą rolę

⁶ Zob. A. Giddens (współpr. P.W. Sutton), *Socjologia*, wydanie nowe, Warszawa 2012, s. 78-81.

⁷ Por. P. Donati, *Sociologia della relazione*, Bologna 2013, s. 28.

⁸ S.N. Eisenstadt, *Utopia i nowoczesność*, tłum. A. Ostolski, Warszawa 2009, s. 72.

w etiologii sieroctwa. Wszelkiego rodzaju procesy deformacyjne i transformacyjne dotykające rodzinę przedstawiają się jako istotny obszar sieroctwa (dysfunkcje rodziny, przemoc, alkoholizm, narkomania, niedojrzałość emocjonalna rodziców). Jak trafnie autor konstatuje, zasadniczą konsekwencją sieroctwa jest zakłócenie w rozwoju osobowości dziecka, w jego sferze emocjonalnej, ale i fizycznej (choroba sieroca), co także przekłada się na konsekwencje społeczne (wykluczenie, marginalizację, osamotnienie).

Czy problem sieroctwa jest do rozwiązania? Czytelnik może żywić takie nadzieje, zapoznając się z lekturą czwartego rozdziału książki. Autentyczne, aktywne i sprawcze zainteresowanie osieroconym dzieckiem – to punkt wyjścia oraz jeden z zasadniczych kanałów przepływu w procesie wspierania, a nawet w rozwiązywaniu tego newralgicznego problemu, które mogą zaofiarować podmioty, jednostki. Człowieka i społeczeństwo charakteryzuje przede wszystkim dynamika i aktywność. Jednostki działają w nim jako w swego rodzaju porządku relatywnej plastyczności (*relative malleability*) – co podkreśla wybitny współczesny socjolog Amitai Etzioni⁹. Adopcja, adopcja prenatalna, domy dziecka, rodzina zastępcza – te odniesienia przywołuje autor, który słusznie upatruje w nich sposobów i materializujących się pomysłów na wychodzenie naprzeciw wyzwaniu w związku ze zjawiskiem sieroctwa. Są to więc mechanizmy będące wypadkową opracowywanych decyzji, usankcjonowane przez instancje i instytucje, będące także prawomocnymi autorytetami¹⁰, które nie tylko przyzwalają, ale wręcz mogą zachęcać do wspomnianych działań pomocowych.

Rozdział piąty jest dopełnieniem i poszerzeniem poprzedniego w tym sensie, że jest próbą zarysowania konkretnych i możliwych działań ukierunkowanych na rozwiązywanie problemu sieroctwa, co może dokonywać się także w ważnej sferze duszpasterskiej. Troska o sieroty, wspieranie trwałości małżeństwa i rodziny, różnorodne formy troski duszpasterskiej wobec osób osieroconych i samotnych – to zasadnicze drogi prowadzące do redukcji i minimalizowania problemu społecznego, jakim jest sieroctwo, problemu, który wykracza poza czysto społeczny wymiar. Takie działania mogą być postrzegane w perspektywie, który Piotr Sztompka w książce *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej* nazywa „kluczem do dobrobytu i szczęścia społeczeństwa”, a ten klucz leży w relacyjnej strukturze społeczeństwa, w dobrej przestrzeni międzyludzkiej, w gęstej przestrzeni moralnej¹¹. Ta z kolei tworzona jest nie tylko poprzez refleksję nad społeczeństwem i jego problemami,

⁹ Por. A. Etzioni, *Aktywne społeczeństwo. Teoria procesów społecznych i politycznych*, tłum. S. Burdziej, Kraków 2012, s. 44-45.

¹⁰ Por. A. Touraine, *Samotworzenie się społeczeństwa*, tłum. A. Karpowicz, Kraków 2010, s. 198.

¹¹ Por. P. Sztompka, *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*, Kraków 2016, s. 336.

lecz przede wszystkim poprzez konkretne zaangażowanie i działania na rzecz rozwiązywania problemów. A tych jest naprawdę wiele. Warto jednak przypomnieć, że także w przeszłości ludzie zastanawiali się nad możliwością radzenia sobie z niepokojami, niepewnościami, problemami oraz z tym wszystkim, co ich spotykało. Warto mieć tego świadomość, a i z tej retrospektywnej funkcji, jaką przeszłość nam stworzyła, umiejętnie korzystać¹².

Społeczeństwo z jego różnorodnością, dylematami i wciąż wyłaniającymi się problemami do zdiagnozowania, którym trzeba zaradzić, przypomina żywy organizm. To nie nowa metafora, ponieważ pojawiła się już u początków dyscypliny, jaką jest socjologia. Wspomniana metafora służy także za analogię¹³, doskonale wskazującą na to, w jaki sposób należy podchodzić do rzeczywistości społecznej, by zarówno nie popaść w „inklinacje redukcyjne”, ale i nie ulegać „ciągotkom hiperbolizacyjnym”.

Rozprawa ks. Tomasza Gwoździewicza odsłania ów organicystyczny i relacyjny wymiar rzeczywistości, nawet jeśli skupiony jest na problemie szczegółowym, jakim jest sieroctwo. Sam fakt, że zjawisko to jest nośnikiem treści sugerujących osamotnienie, marginalizację, wykluczenie czy odosobnienie, ostatecznie odnosi uwagę do społecznej i relacyjnej natury człowieka i społeczeństwa. Deficyty są najczęściej sygnałami emitującymi potrzebę ich wypełnienia, a przynajmniej jakiejś możliwej i częściowej choćby redukcji. Poza tym, problemu sieroctwa w jego szerokim i społecznym wymiarze nie są w stanie usunąć pojedyncze podmioty, nie rozwiążą ich zindywidualizowane działania jednostek, choćby bardzo oddane sprawie i zaangażowane. Potrzebne są działania o charakterze strukturalnym, a także instytucjonalnym i zbiorowym. To, że trafiło na rynek wydawniczy kompetentne i wielodyscyplinarne opracowanie zjawiska, otwiera w znaczący sposób możliwość ponownego przemyślenia oraz wdrożenia strategii naprawczych. Dlatego książkę można adresować do czytelników, którzy są zainteresowani zarówno dobrą teorią w zakresie opisu zjawiska, jak i poszukujących instrumentarium naprawczego, praktycznego. Jak się wydaje, monografia ks. Tomasza Gwoździewicza obu tym oczekiwaniom, w znaczącym zakresie, wychodzi naprzeciw i je spełnia.

Paweł Prüfer

dr hab. Paweł Prüfer, prof. AJP,

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim,

Wydział Ekonomiczny, Katedra Zarządzania Procesami Gospodarczymi

¹² Por. G. Bonetta, *Postafazione. Narrare l'incertezza, oltre le certezze della modernità*, w: *Narrazioni dell'incertezza. Società, media, letteratura*, red. M. Bruno, A. Lombardinile, Milano 2016, s. 232.

¹³ Por. P. Sztompka, *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*, Kraków 2020, s. 211.

Email: paweljazz@o2.pl

Tel. 603854857

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3647-8068>

<http://www.aspra.pl/katalog-wydawniczy/book/871>